

Nieuwsbrief nr. 21

december 2014

Stichting voor Boete & Verzoening

met
Israël en anderen

Secretariaat

Beata Hartendorf-Schaap
Prinsessenkade 22, 2012 MB Haarlem
tel. 023-5317439
e-mail: bhartendorf@filternet.nl

www.boete-verzoening.nl

Financiën

Harriët Tamminga-Hebels
Otterveld 16, 8017 MK Zwolle
tel. 038-4660133
e-mail: info@boete-verzoening.nl

Bankrekening

NL59 INGB 0000 9125 04
St. Boete en Verzoening
Otterveld 16, 8017 MK Zwolle

VOORWOORD

“Want Hij is onze vrede, die de twee één heeft gemaakt en de tussenmuur, die scheiding maakte, de vijandschap, weggebroken heeft.” (Efeziërs 2:14)

Het begin van de afbraak van de tussenmuur, waarover bovenstaande tekst spreekt, hebben we door de jaren heen al voor een klein deel werkelijkheid zien worden. En ook al is het maar een ‘spijker aan de brug’, er is grote dankbaarheid in ons hart, allereerst naar Jezus, maar ook naar onze achterban.

Als we het grote verzoeningswerk van onze Heiland proberen te doordenken, dan kan het ons gemakkelijk beginnen te duizelen. Ons verstand is veel te klein om de heerlijkheid, die Hij bij de Vader had en heeft, te kunnen bevatten. Laat staan te kunnen peilen de diepe vernedering waarvoor Hij vrijwillig koos, om mens te worden zoals wij. Ja veel verder ging Hij nog, toen Hij zich vernederde tot de dood aan het kruis.

In dat licht valt het werk van B&V te vergelijken met het schijnsel van een heel klein kaarsje in het stralende zonlicht. Vrijwel onzichtbaar, maar toch ...!

De jarenlange inzet van vele betrokkenen heeft van de dikke scheidsmuur al een aantal stenen doen afbreken. Dat hebben we heel duidelijk gezien op onze reizen naar de voormalige koloniën, waar heel veel generatie-pijn en bitterheid werd weg-gehuild en -geschreeuwd.

Maar het sterkste hebben we dat gezien door het werk op de Joodse begraafplaatsen.

Met een heel klein team werd begonnen, onder grote achterdocht en met heel veel wantrouwen van Joodse zijde, het werk aan de grafstenen ter hand te nemen. Je zou haast kunnen zeggen dat de muur nog wat verder werd opgetrokken, maar jaar na jaar na jaar werd er gewerkt in een houding van: *het is aan jullie om die muur te laten staan of hem af te breken*. Het aantal Joodse mensen dat koos voor afbreken groeide gestaag net als het enthousiasme waarmee de werkers dat deden.

Een hoogtepunt, of moeten we in het licht van deze beeldspraak zeggen: een dieptepunt, was wel de actie van het Interprovinciaal Opperrabbinat te Amsterdam om de geestelijke leider van ons werk, ds. Kees Sybrandi, voor te dragen om benoemd te worden tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Daarmee heeft in de eerste plaats Kees, maar met hem ook de stichting een open deur gekregen naar het Joodse hart. Dat heeft God bewerkt en daarvoor zij Hem alle dank en eer.

“En dit alles is uit God, die door Christus ons met Zich verzoend heeft en ons de bediening der verzoening gegeven heeft.” (2 Kor. 5: 18)

En Filippenzen 3:16 voegt toe: *“maar hetgeen wij bereikt hebben, in dat spoor dan ook verder!”*

Rest mij nog om u namens het bestuur de genade en vrede van Jezus Christus toe te wensen voor het nieuwe jaar 2015.

WOUT BOUWMAN, voorzitter

Onderstaand verslag van dhr. Vleesblok is (met toestemming) overgenomen uit het juninummer van JaGDaf, het blad voor leden van Joodse gemeenten in Groningen en Drenthe.

VERZOENING ZONDER BOETE

In de week na Pinksteren was het weer zover: dinsdagochtend verzamelde zich op onze begraafplaats aan de Iepenlaan (*stad Groningen*) een groep van ongeveer 40 personen die deze begraafplaats én die aan de Moesstraat onderhanden zouden nemen. Het was prachtig weer en de stemming zat er meteen goed in, want velen doen dit al vele jaren achtereen en kennen elkaar uit de kerk en van deze activiteit.

Een stukje geschiedenis

In 1998 kreeg het bestuur van de Joodse Gemeente Groningen informatie over de organisatie Boete en Verzoening die met een groep vrijwilligers Joodse begraafplaatsen onderhanden nam. Vooral omdat de Joodse gemeenschap daartoe zelf niet meer in staat bleek te zijn. Dit was een initiatief van ds. C. Sybrandi uit Lelystad, waarvoor hij in januari jl. een koninklijke onderscheiding ontving. Wij vroegen ons wel af of de organisatie geen voor ons onwenselijke bijbedoelingen zou hebben.

Monument op de begraafplaats Iepenlaan ter nagedachtenis aan de in de WOII gedeporteerde en vermoorde Joden van Groningen.

Toch besloten wij - met enige aarzeling - ons aan te melden om voor mogelijke hulp in aanmerking te komen.

Om kort te gaan, al in 1999 streek een grote groep vrijwilligers, afkomstig uit het hele land, neer op kampeerplaatsen in de omgeving van de begraafplaats om een week lang te werken op onze beide begraafplaatsen. Er viel veel werk te verzetten; met name de begraafplaats aan de Moesstraat (gelegen achter de Noorderbegraving) verkeerde in ernstige staat van verwaarlozing. Stenen werden schoongemaakt en geletterd, omgevallen stenen rechtgezet, gebroken zerken zoveel mogelijk gerepareerd, hekwerk geschuurd en geschilderd en begroeiing verwijderd.

Na een week van aanpakken waren beide begraafplaatsen weer een plaatje. Om een indruk te geven: op beide begraafplaatsen bevinden zich ongeveer 1000 graven.

Gelukkig bemerkten wij al snel dat van onprettige bijbedoelingen geen sprake was. Integendeel: de inzet en empathie waarmee het werk werd en wordt gedaan is verbazend en hartverwarmend.

Overname

Wij mogen ons gelukkig prijzen dat het initiatief voor deze activiteit vervolgens is overgenomen door het Deputaatschap Kerk en Israël van de Classis Winsum, in samenwerking met Boete en Verzoening. Zo wordt er, onder 'aanvoering' van mevrouw Aafke Stoppels, tot nu toe ieder jaar voor gezorgd dat, dit jaar al voor de 16e maal, er een groep vrijwilligers klaar staat om in het voorjaar een week lang op onze begraafplaatsen actief te zijn.

Dit jaar

Zo dus ook weer dit jaar. De groep wordt altijd verwelkomd door een of enkele bestuursleden van de Joodse Gemeente. Vervolgens, zo wil de traditie, wordt in het Nederlands het gebed voor het betreden van een begraafplaats uitgesproken alsmede het Kaddiesj en het Adon Olam. De taken worden dan verdeeld en ieder gaat, nadat voorzover nog nodig enige instructie is gegeven over 'hoe zich te gedragen', aan het werk. Instructie zoals: hoofdbedekking (voor heren), geen steentjes op graven verwijderen, niet tegen zerken leunen.

Een groep heren ging naar de Moesstraat om begroeiing op graven te verwijderen en met een hogedrukspuit groene aanslag op stenen weg te spuiten. De grootste groep bleef aan de Iepenlaan om (dit jaar) vooral onkruid van de graven en het tegelpad te verwijderen.

Mijnheer Boer uit Sauwerd, al in de tachtig en voor de 16e maal aanwezig (maar hij niet alleen) ontfermde zich over kapotte en omgevallen stenen; deze werden gelijmd en in verse mortel rechtgezet.

Enige jaren geleden is het tegelpad geheel opnieuw gelegd en vorig jaar werd een buxushaag geplant rondom de plek waar ca. 20 resten van lichamen van de 'Jodenkamp' (de in 1954 geruimde Joodse begraafplaats van Groningen) zijn herbegraven.

Toegangshek van het voormalige Jodenkamp

Bij dit alles mag wel worden opgemerkt dat ieder aanbod van ons om bij te dragen in de materiaalkosten wordt afgewezen.

Tussen alle werkzaamheden door is er uiteraard ook gelegenheid voor gesprekken, vaak van heel persoonlijke aard. In de beginjaren werd veel uitleg en toelichting (gevraagd en) gegeven over de betekenis van de teksten en afbeeldingen op de zerken. Daarbij zijn de boeken over de beide begraafplaatsen uit de De Vey Mestdagh-serie onmisbaar.

In de afgelopen jaren - zo niet dit jaar - wordt vaak een 'bezinningsmiddag' voor de vrijwilligers georganiseerd door de leiding van de werkweek. Een aantal malen kwam ds. Sybrandi om te vertellen over de achtergronden van Boete en Verzoening en de bedoelingen van de stichting van waaruit de activiteiten worden ontplooid. Vorig jaar werd een bezoek gebracht aan de synagoge in Appingedam.

'Tegenprestatie'

Het spreekt vanzelf dat wij als Joodse Gemeente toch een bescheiden 'tegenprestatie' willen leveren. Ieder jaar organiseren we, meestal op donderdagavond, een gezellige avond voor de vrijwilligers (en hun eventuele partners) in het sociale gedeelte van de sjoel. We proberen een spreker te vinden die een interessant verhaal kan houden; zo hadden we al Wout van Bekkum, Marcel Wigchers en Stefan v.d. Poel. Soms valt dat wat tegen. Dit jaar hadden we een spreker in wiens verhaal weinig lijn zat, maar aan het slot kreeg hij alle aanwezigen, zo'n 50 in getal, enthousiast aan het zingen van Israëliëse liedjes, met als gevolg dat iedereen het toch 'heel geslaagd' vond en met een tevreden gevoel naar huis ging.

De afsluiting van de week gebeurt altijd op vrijdag na de lunch. Dan wordt (in het Nederlands) het gebed uitgesproken bij het verlaten van een begraafplaats.

Tot slot mogen we wel vaststellen dat in al die jaren een band is gegroeid tussen de Joodse gemeente en de vrijwilligers. Bekend is de uitspraak van opperrabbin Jacobs: "Die verzoening is goed, maar die boete: dat mag zo langzamerhand wel ophouden!"

ROB VLEESBLOK, GRONINGEN

WERKWEEK JOODSE BEGRAAFPLAATSEN 27 JULI - 1 AUGUSTUS

Zondag 27 juli kwamen we als Boete&Verzoening-familie binnendruppelen in de kampeerboerderij in Echteld in de Betuwe. Wat was het goed elkaar weer te zien. Deze keer waren we met bijna 60 mensen intern, terwijl er op de begraafplaatsen ook nog meer dan 60 “dagwerkers” bij zouden komen. Zo groeit de groep nog steeds. Zondagavond kregen we de introductie voor de komende week. Dit jaar stonden de volgende begraafplaatsen op het programma: Tiel, Wijk bij Duurstede, Zaltbommel, Culemborg en Geffen. Ds. Kees Sybrandi motiveerde ons vanuit Jesaja 62:1-8. 'Om Sions wil zal ik niet zwijgen ' Daarna gaf Johan de Wolf de instructies over alles wat er gedaan moest worden en wie waar werd ingedeeld.

Ik mocht nu voor de 5e keer meedoen en ben iedere keer weer meer onder de indruk van de hele logistiek, die zo'n werkweek met zich meebrengt. Al het werk wat van tevoren al is gebeurd, al het denkwerk, alle huishoudelijke taken enz.

De eerste werkdag ben ik meegegaan naar Wijk bij Duurstede, dat mooie stadje aan de Rijn. Ik mocht de grafsteen beletteren van Jonas Salomon van Straten en van zijn vrouw Jenneke (zie foto). Zij zijn al in 1909 en resp. 1914 overleden en hebben daardoor de Holocaust niet meer hoeven meemaken. Maar wie is er nog over van hun familie? ‘Troost, troost mijn volk,’ denk ik bij iedere letter die ik zwart mag maken.

Tussen de middag vindt altijd de toerusting plaats, die ons bij een periode uit de geschiedenis van de vervolging van het Joodse volk bepaalt. Bijvoorbeeld hoe in de afgelopen eeuwen tijdens de Passiespelen de Joden werden bespot, onderdrukt en vaak gemarteld. Je voelt je nadien bedrukt en beschaamd maar daarnaast ook des te meer gemotiveerd en dankbaar om dit werk te mogen doen!

Op de avond in de kampeerboerderij worden vaak sprekers uitgenodigd, zoals dit jaar een jonge vrouwelijke Surinaamse rabbijn en op de woensdagavond deelde Brecht Oosting iets van haar ervaringen over haar werk in Israël onder Holocaustslachtoffers.

En toen... even later die woensdagavond kreeg Pieternel Sybrandi die afschuwelijke hersenbloeding. We waren allemaal zo verslagen en intens bedroefd en bezorgd om Pieternel en Kees. We voelden ons zo terneergeslagen en vleugellam. Maar Kees had vanuit het ziekenhuis doorgegeven "Laat het programma gewoon doorgaan". En later trok Piet Luijten ons weer omhoog door en met zijn woorden; "Hoe zwaar het lijden voor het Joodse volk ook was, er gold altijd de opdracht; NU LEVEN! En daarom, met al onze droefheid om Pieternel, al onze zorg om de oorlog tussen Israël en Gaza geldt ook voor ons de opdracht; NU LEVEN!". En zo togen we weer aan het werk.

Al het werk kwam klaar en de laatste ochtend werkten we nog met man en macht op de heel oude begraafplaats in Geffen, bij Oss. Zo hadden we weer een prachtige week met heel mooi weer. De HEER onze God heeft het ons weer doen gelukken!

Een dankbare medewerkster,
NETTY DONDORP

300 JAAR BEGRAAFPLAATS ZEEBURG GEVIERD

Verschillende medewerkers van Boete & Verzoening hebben ook meegeholpen om deze begraafplaats op te knappen en waren daarom op 14 september jl. uitgenodigd om het 300-jarig bestaan van deze begraafplaats officieel te herdenken. Nel Ooijen-Luijten schreef daarover het onderstaande.

Na een hartelijke ontvangst kregen we een folder van de St. Eerherstel Zeeburg en een programma met het gedicht:

Herstelwerkzaamheden

*Heer Meijer Papegaai, Bram Gosselaar,
Voorts Jacob Duim en Isaac Hagenaar
Zijn namen die al eeuwen zijn vergeten.
Toch zijn ze hier recent opnieuw geboren!*

*Hoe zouden wij ooit van hen kunnen weten:
Was Meijer dik, had Abraham zwart haar?
Had Jacob Duim een grote vriendschaar?
En Isaac's dochter, hoe zou zij wel heten?
Toch zijn ze hier recent opnieuw geboren!*

*Ik zie de zwarte verf in 't zonnegloren.
Te pronken staat een schoongepoetste zerk.
Ik zou stil zijn bewoners willen storen
Om eventjes te vragen: "Moet je horen,
Zijn jullie dik tevreden met dit werk?"*

Frans Woortmeijer, september 2014

Als eerste zong het Amsterdams Synagogaal Koor enkele liederen.

Jaap Meijers, de voorzitter van de St. Eerherstel JBZ, opende deze bijeenkomst en gaf het woord aan drs. David Brilleslijper, vicevoorzitter van de Ned. Isr. Hoofdsynagoge (NIHS). Hij is een nazaat van iemand die op Zeeburg begraven ligt en vertelde daar iets over. Daarna sprak Bart Wallet, historicus aan de VU en auteur van het boek "Zeeburg: Geschiedenis van een Joodse Begraafplaats 1714-2014".

Daarna was de Burgemeester van Amsterdam, Eberhard van der Laan, aan de beurt en als laatste sprak de heer Jaap Meijers. Hij sprak luid en duidelijk en wat hij zei raakte ons hart. Met die prachtige stenen op de achtergrond en de opmerking van Jaap Meijers in zijn slottoespraak: ***"Als dit geen teken van hoop is in een brandende wereld, waar de kinderen van Abraham; moslims, christenen en joden, zich samen gaan inspannen voor het herstellen van de grootste West-Europese Joodse begraafplaats, dan weet ik het niet."***

Ter afsluiting zong het Koor nog een keer en Rabbijn Zwi Spiero blies de sjofar, ook zó schitterend!

NEL OOIJEN

HERDRUK SPIJKER AAN DE BRUG

Al een tijdje zat het er aan te komen: het boekje Een Spijker aan de Brug raakte op en we moesten een herdruk in gang zetten. Dat heeft nog heel wat voeten in aarde.... Sinds het boekje in 2005 uitkwam is er weer heel wat gebeurd. Nóg meer begraafplaatsen zijn hersteld, ook in het buitenland, zoals de begraafplaats in Uzgorod (Oekraïne) die in 2011 gerestaureerd werd. Van deze begraafplaats worden ook foto's in de herdruk opgenomen.

De meeste tijd zal gaan zitten in de aanpassing van de Nederlandse tekst. Omdat veel boekjes aan Joodse mensen worden uitgereikt is gebleken dat de huidige tekst teveel op christelijke lezers was afgestemd. Dat is in de vertaalde versie in het Ivviet en Russisch al gewijzigd.

We hopen dat in het voorjaar van 2015 de herdruk gedrukt kan worden en dat tegen die tijd genoeg financiële ruimte is om ook een Engelse versie mee te laten drukken. Helpt u mee om dat mogelijk te maken? Alle giften eindigend op 75 cent worden daarvoor gebruikt. Alvast hartelijk dank!

HARRIËT TAMMINGA